

Elrabolható-e Európa?

Frenyó Zoltán: *Európa – Négy előadás*

Bp., 2023, Magyar Szemle Füzetek

Az „öreg földrészt” múltját, jelenét és jövőbeli kilátásait vizsgálja egy elkötelezett keresztény nézőpontjából Frenyó Zoltán katolikus filozófus, a Szent István Tudományos Akadémia tagja. A Magyar Szemle Füzetek sorozatban megjelent kiadvány négy fajsúlyos előadást tartalmaz.

Az első előadás a '90-es évek közepén keletkezett, de a napjaink Európájának mibenlétével kapcsolatos viták fényében biztosan állítható, hogy az eltelt évtizedek ellenére aligha veszített aktualitásából. A „*keresztény Európa*” eszméje címet viselő szöveg Európa és a kereszténység kapcsolatát veszi vizsgálat alá, amely kiinduló megállapítása szerint: egyszerre „magától értődő bizonyosság” és megtapasztalt eltávolodás. A Prédikátor könyvéből vett mottó alapján e témát illetően is „van ideje a keresésnek”, már megtapasztaltuk az „idejét az elvesztésnek”, van „ideje a megőrzésnek”, és a kipróbált értékek megőrzésének jegyében elérkezett az „ideje a szólásnak” (7–8). A szerző a kereszténység és Európa kapcsolatára vonatkozó ellentétes nézetek számbavétele után szintézisként a szellemi Európa lezáratlan voltát emeli ki, mely az európai humanizmus értékét önmaga folyamatossá újrafogalmazásának és értelmezésének igényében véli felismerni: „Annak ellenére tehát, hogy Európának vannak biztos pillérei, Európa nincs „készen”, ezért mibenlétére mindig jellegzetesen rá lehet kérdezni – gazdaságánál fogva talán markánsabban, mint más kultúrák, földrészek esetében” (11).

A szerző nézete szerint az európai történelem nem választható el a kereszténységtől, noha a kettő nem tekinthető azonosnak egymással. A kereszténység lényegét

Romano Guardini nyomán elvont fogalmi módon meghatározhatatlannak tartja, mivel a kereszténység maga Krisztus és általa Isten és az ember között létező kapcsolat. A katolicizmus mibenléte azonban ezen túlmenően a kinyilatkoztatáson alapuló teljes hagyományközösséget is jelenti. Az egyház tanítása lényegét tekintve állandó, azonban korhoz kötött hangsúlyeltolódások folyamatosan megfigyelhetők benne, melyek szerves kibontakozás útján valósulnak meg hirtelen törések nélkül. A kereszténység és az antik kultúra találkozására szintén eltérő viszonyulásokat váltott ki az egyházban, azonban Frenyó szerint „Athén és Jeruzsálem alternatívaként, illetve dichotómiaként való emlegetése [...] hamis és helytelen beállítás. [...] a valóságos kifejeletet, ellentéteik feloldását Róma, mégpedig a keresztény Róma jelenti. Ezután már nem közvetlenül Athénnel és Jeruzsálemmel lesz dolga az európai embernek, hanem az ezeket integráló Rómával, ahonnan kiindulva időről időre felújítják a párbeszédet a két várossal” (16). Ez a párbeszéd az európai keresztény kultúra komplexitásában is megnyilvánul, számos egymást kiegészítő fogalmi kettősséget hozva létre a lét és az emberi lét megragadásában, mint pl. „hit és tudás, teológia és filozófia, ész és szív, igazság és élet, szó és írás” stb. (17).

Frenyó megállapítja azt is, hogy az európai kereszténység történetét jellemző gyakori szakadásokban „önmagában véve pozitív elem is rejlik”, mert az eretnek gondolkodókkal való vita „az ortodoxia tartalmának jobb megértéséhez” vezetett. Az intézményesült egyház csökkenő társadalmi befolyása, az „elkeresztényte-

lenedés” folyamata „a keresztény tanúság mint követendő magatartás” (20) fontosságára irányítja rá a keresztény értékekhez ragaszkodók figyelmét. Az „ügynevezett európai értékekről” folyó vita napjainkban is központi jelentőségű probléma. Frenyó elveti azt a liberális nézetet, miszerint az európai civilizáció lényege „a szabadság-egyenlőség-testvériség abszolútizált hármasszéméje volna” (21). Mindhárom eszmét keresztény alapokra vezet vissza, melyek „a teljes keresztény világnézet és embertan összefüggéseiben nyerik el helyes tartalmukat” (21). Az állam- és kormányformákról folytatott viták kapcsán a Robert Schuman idézte Bergson nyomán a demokrácia mozgatóerőjét az evangélium lényegéből fakadó szeretetben ismeri fel (21). Schuman elgondolkodtató szavai szerint „A demokrácia vagy keresztény lesz, vagy nem is lesz. Egy keresztényellenes demokrácia olyan karikatúra lesz, amely vagy zsarnokságba, vagy anarchiába sülyed” (21).

Frenyó Zoltán világosan meg is határozza az alapvető európai értékeket, amelyek szerinte a következők: „az élet iránti feltétlen tisztelet, a személy méltósága, az ember felelősségének, szerepének, rendeltetésének eszméje, a közjó fontossága, a szolidaritás és a szeretet, a család, az egészség, a természet, az ünnep, a béke” (21). Ezek helyes érvényesítését tekinti korunk nagy feladatának. Jacques Maritaint idézve a kereszténység optimizmusát emeli ki, mely az emberi természet tökéletesíthetőségét illető pesszimizmusa ellenére tudja, hogy minden teremtetty Isten felé halad, és sokféle változáson kell keresztül mennie a kiteljesedéshez.

A szerző második előadása 2017-ben hangzott el egy Európa jövőjével kapcsolatos értekezleten. Az *Európa és Magyarország új korszakának lehetősége és realitása* című írás szembenézés az európai történelem „talán legnagyobb” válságával, melynek során a „saját alkotó nemzeteinek identitása forog kockán” (23). Frenyó szerint a 21. század második évtizedében

Európa korfordulóhoz és világtörténelmi jelentőségű válaszúthoz érkezett, melyen a helyes döntéshez elkerülhetetlen Európa lényegének megértése. Az előadás első része Európa fogalmának rekonstrukciójára tesz kísérletet. Az európai civilizációt három logikai elv és három történeti tényező dinamikus egységére vezeti vissza. A lét három területe „a Világ, az Abszolútum és az Ember”, és ezekből kiindulva a „kozmo-centrikus, theocentrikus és az anthropocentrikus” elv mentén bontakozott ki az antik, a keresztény és a modern világnézet (24). A szerző szerint ez a három elv a történelem során kizárólag a reneszánsz idején volt egyensúlyban, és kibontakozásuk „az európai civilizáció specifikuma” (24). A modernség az embert tette meg központi értéknek, tagadja az emberi természet adott voltát, a modern ember korlátlan lehetőségekkel, abszolút szabadsággal rendelkezőként tekint önmagára. Frenyó egyértelműen veszélyesnek minősíti ezt az irányt, mely szerinte az ember belső struktúrájának elvesztéséhez vezet, mely „testi-lelki-szemleli egyensúly mint »egészség«” meg bomlásához vezetett. A test, a lélek vagy az ész egyoldalú hangsúlyozása egyaránt káros fejleményekkel jár. A megoldást a szerző mégsem a modernitás teljes megtagadásában látja. A legfőbb gondot szerinte a modernitás alapelveinek végső érvényesítése okozta, mely elvezetett annak végéhez, mivel „saját elvől nem képes többé alkotni” (26).

A küszöbön álló új korszak – „a maga belső logikája szerint” – az európai civilizáció történetét meghatározó három elv egyfajta szintézisén fog alapulni. Ez az új szintézis azonban Frenyó szerint „sokkalta nehezebbnek ígérkezik”, mint a reneszánsz esetében: „az új kornak megfelelő viszonyt kell kialakítania antikvitás, kereszténység és modernség között, s új módon kell feloldania a modernitás és az antikvitás, valamint a modernitás és a kereszténység közti feszültséget” (27). Továbbá „e három világszemlélet alapvető értékeit is meg kell őriznie és tovább kell vinnie” (27).

Európa jelenkori válsága belső tényezők mellett „nemzetközi ideológiai, politikai és gazdasági erők” hatására vezethető vissza, mely „a keresztény és nemzeti elv” ellen irányul (27). Frenyó felhívja a figyelmet e külső tényezők esetleges felülkerekedésének végzetes következményére, Európa elenyészésére, melyet azonban nem tart valószínűnek: „Úgy véljük azonban, csak idő – bár keservesen telő idő – kérdése, hogy a realitás különböző szintjein a külső válsággal szembeni ellenhatások bekövetkezzenek. Azok a meg rázkódtatások, amelyek még Nyugat-Európa előtt állnak, elő fogják idézni, hogy a társadalmi élet átalakulásával megerősödik a szellemi erő, amely a dolgokat képes a nevükön nevezni” (28).

A 2017-ben elhangzott előrejelzés a küszöbön álló 2024. júniusi EP-választások fényében világosan alátámasztja a tét különleges nagyságát. Az európai civilizáció megmaradása mellett elkötelezett erők valódi politikai alternatívát kell felmutasni, és képesnek kell lenniük a hatalmas külső és (az európai értékeket meghamisító és saját államaik ellen fordító helyi globalista elit által gyakorolt) belső nyomás ellenére demokratikus úton hatalomhoz jutni, és a megmaradás érdekében elkerülhetetlen intézkedéseket tenni. Ez nem lesz könnyű, különösen az utóbbi idők németországi fejleményeinek tükrében. Viszont sok idő már nincs arra, hogy az Európa megmaradása érdekében elkerülhetetlenül szükséges szellemi és politikai fordulat bekövetkezzen.

Az előadás a továbbiakban Közép-Európa és benne Magyarország helyzetét veszi számba. Frenyó szerint „a nyugati államok nemzetvesztő politikájával a közép-európai államok nem akarnak közösséget vállalni, s a nagy kelet-európai régióhoz képest is egyre inkább önmagukban kívánják identitásukat megtalálni” (31). Közép-Európa „önálló szintetizáló színtérként” a valódi európai értékek képviselőjére törekszik, és „az európai civilizáció mentsváraként tűnik föl” (31). A régiót

azonban nagyhatalmi törekvések és az itt élő nemzetek közötti ellentétek gyengítik. Magyarország Közép-Európában „adottságai révén alkotó és meghatározó szerepet játszik, ezen keresztül pedig európai tényezővé válik” (32). Frenyó az érdekegyesítés reformkori hagyományából kiindulva, azt magasabb szintre emelve a közép-európai államok közötti érdekegyesítés szükségességére mutat rá, mely megalapozhatja az Európa valamennyi népének és államának érdekét képviselő politikát. Magyarországnak mindegyik európai régiótól „van megfelelő távolsága, és mindegyikhez van bizonyos közelsége”, így egyetérthetünk a szerző megállapításával, mely szerint hazánk „a Világ közepe”, amennyiben elfogadjuk, hogy a civilizációk között valóban az európai képviseli a legmaradandóbb értékrendet (34).

A kötet harmadik és negyedik előadása 2022 novemberében hangzott el. Az *Európa szelleme és valósága. Az európai civilizáció elemei* című előadásában Frenyó az európai értékek válságát az európai civilizáció egészének válságára vezeti vissza. Álláspontja szerint „alapvetően nem elveink szorulnak felülvizsgálatra és egyfajta korszerűsítésre”, a valódi kérdés abban áll, „hogy miért nem tud érvényesülni mélyrehatóbban az igazság és az igazi humanizmus az európai civilizációban” (37). Elméleti keretként a kötetben olvasható második előadásban bővebben kifejtett három világnézetre és ezek által meghatározott korszakokra alapozva a szerző felvázolja Európa történefilozófiáját, majd pedig a modernitás válságának okaira és következményeire tér rá, ismételt figyelemmel az új szintézis megvalósulásának nehézségeire. A korábbi két előadáshoz képest figyelemre méltó új szempontként az USA által képviselt euroatlanti és az Oroszország által képviselt eurázsiai eszme hatásának erőterében próbálja elhelyezni Európát. Molnár Tamás értékelésével egyetértve az Egyesült Államok Európára gyakorolt hatását Európa alávetésének látja, ahol „szó nincs semmiféle

szintézisről” (46). „Európa elrablása” mind az egyes államok, mind az Európai Unió vonatkozásában megtörtént, ami együtt jár földrészünk önálló politikai és kulturális arculatának elvesztésével.

A több mint fél évvel korábban kitört ukrajnai háború fényében nagy bátorságra vall, hogy előadásában Frenyó az eurázsiai eszmét euroatlanti ellenpárjával szemben legitim fogalomnak tartja. Megállapítása szerint a Nyugat- és Kelet-Európa közötti különbség „nem látszik kibékíthetetlennek. Különösen akkor és azért, mert Európát huzamosabb ideje atlanti irányból érinti a fenyegetés” (46). A kötet záróelőadásában egyébként még ennél is egyértelműbben állást foglal az orosz-ukrán konfliktus közvetlen előzményének tekinthető 2014-es kijevi események „amerikai államcsínynek” minősítésével (52). Eurázsia „szellemében is egységgé tudna válni, gazdasági síkon pedig a legtermészetesebb módon kínálja a szerves együttműködést két fele között és ezek javára” (47). Az együttműködés „atlanti ellehetlenítése éppenséggel a legélesebben rávilágít a probléma súlyosságára és valós voltára” (47). A jelenleg is fennálló éles szembenállás megváltoztatását Frenyó szerint csak az „autentikus konzervatív politikai erőktől” várhatjuk „mind Európában, mind Amerikában, mind Oroszországban” (47). Hosszabb távú, jelenleg eléggé utópisztikusnak tűnő elképzelése alapján „a gazdaság szférájának újbóli társadalomba ágyazása”, a nemzet helyett ismét a nép eszméjének rangjába helyezése, valamint a párt és a rend politikai fogalmaival való szakítás hozhatná el a „szentség és a helyes autoritás” újbóli érvényesülését. Az eurázsiai eszmére lehetőségként tekint minden ezen tényezők érvényre juttatásában, mely reményei szerint a modernitás álértékével szemben újra előhozta az európai civilizáció évezredek során már kidolgozott klasszikus európai értékeket (48).

A kötetben utolsó *A metafizika megmentése és a civilizáció fenntartása: problémák és támpontok* című előadásában a modernitás

teljes körű válságának metafizikai értelmezését és a fenntarthatóság kérdéskörével való összefüggéseit veszi górcső alá. A válság fokozatos kiteljesedése Frenyó értékelésében párhuzamosan zajlott le a tőke nemzetiből nemzetközivé, majd államok felettivé alakulásával. Az utóbbi félszázad felgyorsult „progressziójában” a katolikus filozófus egyértelműen Európa tönkretételének „tudatos, egyirányú és csak egyre intenzívebbé váló” folyamatát ismerte fel (51).

A „korunkat sújtó mélyreható problémák” számbavételéhez és rendszerezéséhez a filozófia eszköztárát hívja segítségül, ugyanis a „helyes filozófia” hivatása nem más, mint „a helyes fogalomhasználat által a valóság helyes megismerése” (52). Frenyó szerint számos politikai és jogi relevanciával bíró fogalom nincs a helyén (pl. erkölcs, emberi jog, rend, európai értékek, törvény, tolerancia, jobb-bal, autoritás stb.), más fogalmakat, mint pl. az előítélet vagy diszkrimináció teljesen kiiktatnak, pedig megfelelően differenciált használatuk a maguk helyén indokolt lehet. A korunk közbeszédét eluraló „post-truth” jelenségek fényében különösen elgondolkodtató a szerző megállapítása az igazmondás minimumáról, amely elengedhetetlenül szükséges „egy társadalom, sőt egy civilizáció fenntartásához” (54).

A fogalmak feletti ellenőrzésért folyó „létharc” megértéséhez Frenyó számba veszi a huszadik századi filozófia metafizika-ellenességéből fakadó romboló gondolatokat Adorno, Derrida és Lyotard, valamint a „Bécsi Kör” képviselői és Wittgenstein műveiben, egyértelműen elutasítva a nyugati filozófia „nyelvi fordulatának” implikációit. Szerinte a filozófiai problémákat „a nyelvhasználatból eredeztetni annyit tesz, hogy megengedhetlenül eltekintünk a szellemi élet történelmi-társadalmi, ideológiai dimenzióitól, s magunknak a filozófiai tanoknak tartalmi elemeitől” (59). A világ értéktartalmának tagadása vagy a természettörvények illúziójának minősítése nyilvánvaló képtelenségek, azonban

„egész korunk domináns szellemisége miatt csak ritkán teszik szavá ezek tarthatatlanságát és komolytalanságát” (59). Michel Foucault „a maga destruktív s életével is példázott aberrált eszméivel” egészen a „létezők objektív kategóriáinak teljes megtagadását” nyilvánította ki (60–61).

Frenyó Zoltán keresztény-konzervatív alapállásból ezen eszméket a közösség és emberiség elleni merényleteknek minősíti, és a „nyilvánvalóan hamis és elvetendő eszmék” kapcsán az írástudók felelősségére irányítja rá a figyelmet. A közelmúltban uralkodó helyzetbe került posztmodern a globalizáció ideológiájaként bírálja, képviselőit szofistáknak tekinti. Álláspontja szerint a helyes gondolkodás „a helyes metafizikán nyugszik” (64). A kínai, görög és középkori keresztény metafizika közös alapja, hogy a valóság tapasztalati úton nem ellenőrizhető mozzanatairól is megfogalmazhatók érvényes kijelentések. A lét és létezőknek megfelelő gondolkodás kérdésére irányuló metafizikát avagy ontológiát az újkorban csak nem liberális, illetve keresztény filozófiai áramlatok képviselői tartották fenn, pedig tagadásának következményei korunk gondolkodni merő emberei számára aligha tagadhatók.

A szerző előadását a valósághoz való hozzáállás lehetőségeinek számbavételével zárja: „1) a valóság tisztelete, 2) a valóság megváltoztatására irányuló igény

s 3) az a vélekedés, hogy nincs valóság. A valóság tisztelete a metafizika álláspontja” (67). A második lehetőséget a polgári liberalizmus és a marxizmus képviselték, ezeknek még legalább volt lételméletük, de nem választhatók el élesen a valóság posztmodern és woke tagadásától. Frenyó szerint a valóság mindezen „szellemi zűrzavar” ellenére mégis megmutatkozik, és az ember képes a dolgok lényegének a meglátására. „A normalitás tehát mint alap mindig rendelkezésre áll, ahová az emberi szellem vissza tud húzódní, s ahonnan mindig lehetséges kiindulni” (67).

Frenyó Zoltán egybegyűjtött előadásai a keresztény metafizikával alátámasztott normalitás biztos alapjáról veszik vizsgálat alá a modernitás és Európa szorosan összefüggő válságát, rámutatva annak kiváltó okaira, egyúttal felvázolva a válságból való kiútat jelentő lehetőségeket. A katolikus filozófus az általa egyértelműen a probléma részének tekintett atlantista ihletettségű globalizmussal szemben a reneszánszhoz hasonló újfajta szintézisben véli felismerni a megmaradás útját, mely elhozhatja az európai civilizációt naggyá tevő értékek ismételt érvényre jutását, azonban minden optimizmusa ellenére, ha csak gondolatkísérlet erejéig is, olyan külső tényezők esetleges felülkerekedésével is számol, melyek létében fenyegetik civilizációnkat.

Tóth Kálmán

TÓTH KÁLMÁN (1979) irodalom- és eszmetörténész, az NKE EJKK Politika- és Államelméleti Kutatóintézetének tudományos munkatársa.